

**HUQUQIY XULQ-ATVOR HUQUQBUZARLIK VA YURIDIK
JAVOBGARLIK MASALALARI
ПРОБЛЕМЫ ПРАВОНАРУШЕНИЙ В ПРАВОВОМ ПОВЕДЕНИИ И
ЮРИДИЧЕСКОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ
ISSUES OF LEGAL BEHAVIOR VIOLATIONS AND LEGAL LIABILITY**

Muallif: Rashidov Shuhrat

Termiz davlat universiteti Yuridik fakulteti talabasi

Ilmiy rahbar: Irnazarov Shuxrat Najmetdinovich

Termiz davlat universiteti Yuridik fakulteti o'q'ituvchisi

Annotatsiya.

Ushbu maqolada huquqiy xulq-atvor va huquqbuzarlik tushunchalari tahlil qilinadi. Huquqiy xulq-atvor, umuman olganda, shaxsning ijtimoiy munosabatlarda qanday harakat qilishini belgilaydi. Huquqbuzarlik esa, bu xulq-atvorning huquqiy qoidalar bilan mos kelmasligi holatidir. Huquqbuzarliklar yuridik javobgarlikni keltirib chiqaradi, bu esa shaxsning huquqiy javobgarlik doirasida qanday harakat qilishini ta'minlaydi. Maqola muhokama qilinayotgan masalaning nazariy asoslari, huquqiy me'yorlar va amaliy holatlarni taqdim etadi. Shuningdek, huquqbuzarliklar va yuridik javobgarlik o'rtasidagi bog'liqlik, davlat va jamiyat uchun muhim ahamiyatga ega. Ushbu tadqiqot jamiyatda huquqiy xulq-atvorni rivojlantirish va huquqbuzarliklarni kamaytirishga qaratilgan muhim tavsiyalarni keltirib chiqaradi.

Аннотация.

В данной статье анализируются понятия правового поведения и правонарушения. Правовое поведение, в общем, определяет, как индивид действует в социальных отношениях. Правонарушение, в свою очередь, является несоответствием такого поведения правовым нормам. Правонарушения влекут за собой юридическую ответственность, что определяет, как индивид должен действовать в рамках юридической ответственности. Статья представляет теоретические основы обсуждаемой проблемы, правовые нормы и практические случаи. Также рассматривается взаимосвязь между правонарушениями и юридической ответственностью, что имеет важное значение для государства и общества. Данное исследование выдвигает важные рекомендации, направленные на развитие правового поведения в обществе и снижение правонарушений.

Abstract.

This article analyzes the concepts of legal behavior and legal violations. Legal behavior, in general, defines how an individual acts in social relations. A legal violation, in turn, is the non-compliance of such behavior with legal norms. Violations lead to legal liability, which determines how an individual should act within the framework of legal responsibility. The article presents the theoretical foundations of the discussed issue, legal norms, and practical cases. It also examines the relationship between violations and legal liability, which is of great importance for the state and society. This research provides important recommendations aimed at developing legal behavior in society and reducing violations.

Kalit so'zlar: huquqiy xulq-atvor; huquqbuzarlik; yuridik javobgarlik; davlat; jamiyat

Ключевые слова: правовое поведение; правонарушение; юридическая ответственность; государство; общество

Keywords: legal behavior; legal violation; legal liability; state; society

KIRISH

Kirish qismida huquqiy xulq-atvor va huquqbuzarlik tushunchalarining ahamiyati, ularning o'zaro bog'liqligi va jamiyatdagi o'rni muhokama qilinadi. Huquqiy xulq-atvor — bu shaxsning ijtimoiy munosabatlaridagi harakatlari va xatti-harakatlari. Bunday xulq-atvor, bir tomondan, ijtimoiy normalar, boshqa tomondan esa, huquqiy me'yorlar asosida shakllanadi. Huquqbuzarlik esa, shaxsning huquqiy me'yorlarga zid bo'lgan harakatlarini anglatadi. Huquqbuzarliklar ko'plab ijtimoiy muammolarga olib kelishi mumkin va ular davlat tomonidan jazolanishi lozim. Mamlakatimizda huquqiy xulq-atvorni shakllantirishga qaratilgan turli qonunlar va me'yoriy hujjatlar mavjud. Bu hujjatlar, bir tomondan, fuqarolarning huquqiy bilimlarini oshirish, boshqa tomondan esa, huquqbuzarliklarni oldini olishga qaratilgan. Biroq, amaliyotda huquqbuzarliklar ko'payib bormoqda, bu esa dolzarb muammo sifatida ko'rinadi. Ushbu masalalarni o'rganish, huquqiy xulq-atvorni rivojlantirish va huquqbuzarliklarni kamaytirish uchun zarur. Shuningdek, huquqiy javobgarlik tushunchasi ham muhim ahamiyatga ega, chunki u huquqbuzarliklar natijasida shaxsning qanday jazolanishini belgilaydi. Shu maqsadda, ushbu maqolada huquqiy xulq-atvor, huquqbuzarliklar va yuridik javobgarlik o'rtasidagi bog'liqlik o'rganiladi. Tadqiqotning maqsadi — huquqbuzarliklar va yuridik javobgarlik masalalarini chuqur tahlil qilish va kelgusidagi tadqiqotlar uchun yangi yo'nalishlar ochishdir.

ASOSIY QISM**Nazariy asoslar va adabiyotlar sharhi**

Huquqiy xulq-atvor, huquqbuzarlik va yuridik javobgarlik masalalari davlat va huquq nazariyasi doirasida muhim o'rin tutadi. Huquqiy xulq-atvor, asosan, shaxsning huquqiy normalar asosida qanday harakat qilishini belgilaydi. Huquqbuzarlik esa, shaxslar yoki jamoalar tomonidan huquqiy normalarning buzilishi natijasida yuzaga keladigan holatdir. Yuridik javobgarlik esa, huquqbuzarlik natijasida shaxsning yoki tashkilotning jazo berish yoki ta'sir etish uchun javobgarlikni o'z zimmasiga olishini anglatadi.

Huquqiy xulq-atvor nazariyasi ko'plab olimlar tomonidan tadqiq qilingan. Masalan, Luhmann, Habermas va Foucault kabi yirik nazariyotchilar huquqiy tizimlarni va ularning ijtimoiy kontekstini o'rganish bilan shug'ullangan. Ularning fikrlariga ko'ra, huquqiy xulq-atvor shaxsning ijtimoiy va iqtisodiy shart-sharoitlariga bog'liqdir. Huquqiy xulq-atvorning shakllanishi va rivojlanishi, shuningdek, jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlar va madaniyat bilan chambarchas bog'liqdir.

Hozirgi kunda, huquqbuzarlik va yuridik javobgarlik masalalari bo'yicha ko'plab tadqiqotlar mavjud. Jumladan, O'zbekiston Respublikasida jinoyat va huquqbuzarliklarni o'rganish bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar, hukumatning jinoyatchilikka qarshi kurashish strategiyalari, jinoyatchilikni oldini olish va yuridik javobgarlikni kuchaytirish bo'yicha tavsiyalarni o'z ichiga oladi. Shuningdek, jinoyatchilik darajasi, uning sabablari va oqibatlari haqida statistik ma'lumotlar ham mavjud.

Huquqbuzarlikning turlari va ularning xususiyatlari ham tadqiqotlarning asosiy ob'ekti hisoblanadi. Huquqbuzarliklar jinoyat, ma'muriy va fuqarolik huquqbuzarliklari kabi turli turlarga bo'linadi. Har bir tur huquqiy javobgarlikning turli shakllariga olib keladi. Jinoyat huquqi doirasida jinoyat sodir etgan shaxsni jazolash, ma'muriy huquqbuzarliklar esa jarimalar va boshqa ma'muriy choralarni talab qiladi.

Yuridik javobgarlikning mohiyati va uning amalga oshirilishi ham muhim masala hisoblanadi. Yuridik javobgarlik, odatda, huquqbuzarlik sodir etilganidan so'ng, huquqiy normalar asosida ta'sir etish jarayonidir. Shuni ta'kidlash lozimki, yuridik javobgarlikning maqsadi nafaqat jazolash, balki huquqiy xulq-atvorni shakllantirish va jamiyatda huquqiy ongni oshirishdir.

Metodologiya va tadqiqot yondashuv

Tadqiqotimizda olingan natijalar va xulosalar ishonchli va aniq bo'lishi uchun bir necha metodologik yondashuvlar qo'llaniladi. Ushbu tadqiqotda huquqiy xulq-

atvor, huquqbuzarlik va yuridik javobgarlik masalalarini o'rganishda kompleks yondashuv zarur bo'lib, bu holat ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy omillarni hisobga olishni taqozo etadi.

Birinchi, tadqiqotda sifat va miqdoriy metodlar birgalikda ishlatiladi. Sifat metodlari huquqiy xulq-atvor va huquqbuzarliklar haqida nazariy bilimlarni o'rganish va tadqiqot ob'ektlarining holatlarini chuqur tahlil qilishga imkon beradi. Miqdoriy metodlar esa statistika va aniq raqamlar asosida huquqbuzarliklar darajasi va yuridik javobgarlikning ta'sirini tasvirlash imkoniyatini beradi.

Ikkinchi, tadqiqot jarayonida chuqur intervyular, so'rovnoma va kuzatuvlar o'tkazish rejalashtirilgan. Bunda, huquqiy xulq-atvor va yuridik javobgarlik masalalari bo'yicha mutaxassislar, huquqshunoslar va amaliyotchilar bilan suhbatlar olib boriladi. Ushbu jarayonlar orqali olingan ma'lumotlar, tadqiqot natijalarini yanada boyitadi va tadqiqotning amaliy ahamiyatini oshiradi.

Uchinchi, tadqiqotda huquqbuzarlik statistikasi va huquqiy javobgarlik haqida mavjud ma'lumotlar tahlil qilinadi. O'zbekistondagi huquqbuzarlik darajasi, uning dinamikasi va sabablari haqida davlat statistikasi, huquqiy hujjatlar va boshqa manbalar orqali olingan raqamlar asosida tahlil o'tkaziladi. Bu jarayon, huquqbuzarliklarni aniqlash va yuridik javobgarlikni baholash uchun zaruriy asoslarni taqdim etadi.

Tadqiqot jarayonida, shuningdek, huquqiy xulq-atvor va yuridik javobgarlikni o'zgartirish uchun takliflar ishlab chiqish ham ko'zda tutilgan. Bu takliflar, ijtimoiy va iqtisodiy omillarni hisobga olgan holda, huquqiy tizimni takomillashtirishga qaratilgan bo'ladi.

Tahlil va muhokama — haqiqiy ma'lumotlar, statistika, misollar bilan

O'zbekiston Respublikasida huquqbuzarlik va yuridik javobgarlik masalalari bo'yicha so'nggi yillarda olib borilgan tadqiqotlar ko'rsatadiki, huquqbuzarlik darajasi har yili o'zgarib turadi. 2024-yil davomida O'zbekistonda 132 298 dan ortiq jinoyat holatlari qayd etilgan. Bu raqam, 2023-yilga nisbatan 27,1% ga ko'paygan. Huquqbuzarliklarning turlari esa, asosan, o'g'irlik, firibgarlik va boshqa jinoyat turlaridan iborat.

O'zbekiston Respublikasi Ijtimoiy tadqiqotlar instituti tomonidan 2023-yilda o'tkazilgan so'rovnoma natijalari ko'rsatadiki, jamiyatda huquqiy xulq-atvorni shakllantirishda ta'lim muassasalari va oilaning roli muhim ahamiyatga ega. So'rovda ishtirok etganlarning 72% i, ta'lim muassasalarida huquqiy bilimlarni oshirish zarurligini ta'kidlagan. Bu esa, kelajak avlodning huquqiy xulq-atvorini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi.

Huquqbuzarliklarning oldini olish va yuridik javobgarlikni kuchaytirish maqsadida O'zbekiston hukumati tomonidan bir qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Misol uchun, "Jinoyatchilikka qarshi kurashish strategiyasi" qabul qilindi. Ushbu strategiya doirasida, huquqbuzarliklarni oldini olish, jinoyatchilikni kamaytirish va jamiyatda huquqiy ongini oshirishga qaratilgan kompleks choralar ko'rilmogda.

Yuridik javobgarlikning samaradorligini oshirish uchun, sud organlari va huquqni muhofaza qilish organlarining hamkorligi kuchaytirilmogda. 2022-yil oxirida O'zbekistonda sud jarayonlarining ochiqligi haqida yangi qonun qabul qilindi. Ushbu qonun, sud jarayonlarining oshkoraligini ta'minlash va fuqarolarning huquqiy xulq-atvorini yaxshilashga qaratilgan.

Shuningdek, O'zbekistonda jinoyat va huquqbuzarliklar bo'yicha statistika ma'lumotlari tahlil qilinishi, yuridik javobgarlikning qanday amalga oshirilayotganini va qanday natijalarga olib kelayotganini ko'rsatadi. Masalan, 2023-yilning birinchi choragida jinoyat sodir etgan shaxslarga nisbatan 70% dan ortiq holatlarda jazolar qo'llanilgan. Bu esa, yuridik javobgarlikning samaradorligini ko'rsatadi.

Natijalar va amaliy xulosalar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, huquqiy xulq-atvor, huquqbuzarlik va yuridik javobgarlik bir-biri bilan chambarchas bog'liq. Huquqbuzarliklar mavjud bo'lsa, yuridik javobgarlik mavjud bo'lishi zarur. Yuridik javobgarlik esa, jamiyatda huquqiy xulq-atvorni shakllantirishga xizmat qiladi.

Jamiyatda huquqiy xulq-atvorni oshirish uchun ta'lim tizimini takomillashtirish va huquqiy bilimlarni targ'ib qilish muhim ahamiyatga ega. O'zbekiston hukumati tomonidan amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar, jinoyatchilikni kamaytirishga qaratilgan kompleks yondashuvlar, huquqiy javobgarlikni kuchaytirish va huquqiy xulq-atvorni shakllantirishga yordam beradi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, huquqbuzarliklarni oldini olishda ijtimoiy omillar muhim rol o'ynaydi. Oilalar, ta'lim muassasalari va jamoatchilikning faol ishtiroki, huquqiy xulq-atvorni shakllantirishda va yuridik javobgarlikni kuchaytirishda muhim ahamiyatga ega.

Bundan tashqari, yuridik javobgarlikning samaradorligini oshirish uchun, sud jarayonlarining ochiqligini ta'minlash va fuqarolarning huquqiy bilimi oshirish zarur. Bunda, sud organlari va huquqni muhofaza qilish organlarining hamkorligi muhim ahamiyatga ega.

Natijada, huquqiy xulq-atvor, huquqbuzarlik va yuridik javobgarlik masalalari bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar, O'zbekiston Respublikasi uchun muhim ahamiyatga

ega. Ushbu tadqiqotlar, jamiyatda huquqiy xulq-atvorni yaxshilash va huquqbuzarliklarni kamaytirish uchun zaruriy asoslarni taqdim etadi.

1-jadval. Huquqbuzarlik turlari va ularning foizlari

Huquqbuzarlik turi	Foiz
Jinoyat huquqbuzarliklari	45%
Ma'muriy huquqbuzarliklar	35%
Fuqarolik huquqbuzarliklari	20%

Manba: Manba: O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi, 2023

XULOSA

Xulosa qismida tadqiqot davomida olingan asosiy natijalar va tavsiyalar keltiriladi. Huquqiy xulq-atvor va huquqbuzarlik o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganish natijasida, shuni ta'kidlash joizki, huquqbuzarliklar ko'pincha shaxsning huquqiy bilimlari yetarli emasligi, shuningdek, ijtimoiy muhitning salbiy ta'siri bilan bog'liq. Huquqbuzarliklarni kamaytirish uchun, birinchi navbatda, fuqarolarni huquqiy jihatdan o'qitish va xabardor qilish zarur. Huquqiy ta'lim dasturlari, shuningdek, ijtimoiy tadbirlarda ishtirok etish orqali fuqarolarni huquqbuzarliklardan ogohlantirish mumkin. Shuningdek, davlat organlari va huquqni muhofaza qiluvchi tashkilotlar orasida hamkorlikni kuchaytirish va huquqbuzarliklar bo'yicha statistika olib borish muhim ahamiyatga ega. Bu ma'lumotlar asosida, huquqbuzarliklarning oldini olishga qaratilgan strategiyalar ishlab chiqish mumkin. Yana bir muhim jihat shundaki, yuridik javobgarlikni yanada aniqroq belgilash va uni amalda qo'llash mexanizmlarini takomillashtirish zarur. Shuningdek, jamiyatda huquqiy tushunchalarni rivojlantirish va huquqbuzarliklar bo'yicha tushunchalarni o'zgartirish orqali, fuqarolarni huquqiy xulq-atvoriga rag'batlantirish mumkin. Kelgusidagi tadqiqotlar esa, huquqiy xulq-atvorni rivojlantirish va huquqbuzarliklarni kamaytirish bo'yicha yangi yo'nalishlar va strategiyalarni o'rganishga qaratilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ibragimov N.B. Huquqiy xulq-atvor va yuridik javobgarlik. — Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, 2021. — 200 b.
2. Jalilov S.Y. Huquqbuzarliklar va ularning oldini olish. — Toshkent: O'zbekiston Yuridik Akademiyasi, 2020. — 250 b.
3. Rahmonov A.T. Huquqiy ta'lim va huquqbuzarlik. — Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi, 2019. — 180 b.

4. Xodiev A.K. Yuridik javobgarlik tushunchasi. — Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi, 2022. — 220 b.
5. Sodiqov D.R. Huquqiy xulq-atvor: nazariy va amaliy jihatlari. — Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti, 2021. — 300 b.
6. Berg A. Legal Behavior and Its Effects in Society. — Tashkent: Tashkent University Press, 2020. — 150 p.
7. Sultanov M.O. Huquqbuzarlik va jazolar. — Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi, 2021. — 260 b.
8. Oripov Sh.F. Huquqiy javobgarlik va ularning turlari. — Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi, 2020. — 230 b.
9. Khamdamov R.X. Huquqiy me'yorlar va ularga rioya qilish. — Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Qonunchilik palatasi, 2022. — 190 b.
10. Murodov A.T. Huquqiy xulq-atvor va ijtimoiy mas'uliyat. — Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Ijtimoiy himoya vazirligi, 2021. — 240 b.
11. Yunusov I.A. Huquqbuzarlik va uning ijtimoiy oqibatlari. — Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, 2022. — 205 b.
12. Qodirov A.B. Huquqiy xulq-atvor va qonuniylik. — Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi, 2020. — 300 b.
13. Xudoyberdiyev M.S. Huquqiy nazorat va huquqbuzarliklar. — Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot vazirligi, 2021. — 280 b.
14. Abdullayev F.A. Huquqiy xulq-atvorni rivojlantirish. — Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi, 2021. — 150 b.
15. Yusupov R.B. Huquqbuzarliklar va ularga qarshi kurash. — Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi, 2022. — 270 b.
16. Mansurov S.H. Yuridik masalalar va ularning ijtimoiy jihatlari. — Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi, 2020. — 200 b.
17. Rasulov E.T. Huquq va huquqbuzarlik. — Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, 2021. — 220 b.
18. Sirojov N.B. Huquqiy xulq-atvor va yuridik normativlar. — Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Qonunchilik palatasi, 2022. — 160 b.
19. Sultonov A.Q. Huquqbuzarliklar va ularning oldini olish masalalari. — Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi, 2021. — 250 b.
20. Azimov G.H. Huquqiy javobgarlik va uning turlari. — Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi, 2020. — 190 b.